

NAUSIKAJA

IZVADAK IZ ESTETIČKOGA KOMENTARA
FRANJE MARKOVIĆA

U knjižnici „Instituta za književnost“ Jugoslavske akademije u Zagrebu pohranjena je u nekoliko kartona književna ostavština pokojnoga pjesnika, akademika i sveučilišnoga profesora dra Franje Markovića. Karton VIII. obuhvata šest omota: 36.—38., 39 a, 39 b i 40., koji svi nose natpis Poetika I (O Homeru I) i t. d., a sadržavaju Markovićeve univerzitetska predavanja o Homerovim epima. U omotu 38. nalaze se predavanja o Odiseji, koja su vrlo nečitljiva, kao i svi ostali tekstovi pisani Markovićevom rukom. Ali ovdje je uz rukopisni tekst, na sreću, priložen i jasan prijepis predavanja, pregledan i dopunjen od samoga autora, što bi možda moglo značiti, da je pisac te stvari namislio upotrebiti i u neku drugu svrhu i da ih je držao vrednijima od ostalih svojih razlaganja o Homeru. A to one zacijelo i jesu, jer se u njima nalaze neka veoma zanimljiva i originalna estetička objašnjavanja, među kojima se osobito ističe svojom originalnošću ono o drugovanju Nausikaje s Odisejem.

Iz želje, da bih zanimljiva Markovićeve razlaganja o tom drugovanju učinio pristupačnima svima našim klasičkim filolozima, iznosim, evo, iz 38. omota na svijetlo¹⁾ one dijelove pomenutoga predavanja, koji govore o Odisejevom boravku kod feačkoga kralja Alkinoja, oca Nausikajina²⁾. Ali prije evo nešto o životu i radu pjesnika, filozofa i dobrog znalca staroklasične književnosti dra Franje Markovića³⁾.

*

Franjo Marković rodio se 26. srpnja 1845. u Križevcima. Osnovnu je školu polazio u rodnom mjestu, a klasičku gimna-

¹⁾ Stvar je iznesena na poticaj beogradskoga kolege dra Miloša Đurića.

²⁾ U tekst Markovićeve predavanja usudio se pisac ovih redaka dirnuti samo toliko, što je uveo u nj fonetički pravopis te uklonio neke neobične riječi i arhaizme, ali stil je uglavnom ostao isti.

³⁾ Marković je bio po struci upravo klasički filolog, te se od filologa razvio u filozofa, ali je filologiji ostao prijatelj svega vijeka svoga i mnogo se njome bavio, pa je stoga pravo, da i ZA o njem nešto kaže. — Podaci o životu i radu njegovu uzeti su iz knjige: Krsto Pavlečić, Život i pjesnička djela Franje Markovića. Zagreb 1917. Mat. Hrv.

ziju u Zagrebu, gdje je svih osam razreda i zaključni ispit svršio s odličnim uspjehom. G. 1862. upisao se na univerzitet u Beču, pa se doskora i tamo istakao, drugujući s Ivanom Dežmanom, Augustom Šenoom, Smičiklasom, Kršnjavijem i dr. Nakon dovršenih univerzitetskih nauka i položenoga profesorskog ispita iz hrvatskoga i grčkog jezika za čitavu gimnaziju, a iz latinskoga za niže razrede, postavljen je g. 1866. suplentom na gimnaziji osječkoj. Kako je Osijek tada bio posve zaražen tuđinstvom, mladi se profesor i pjesnik (Marković je naime već tada izašao na glas svojim idilskim epom „Dom i svijet“) kao nježan i osjetljiv rodoljub ondje teško snalazio. Ali je nepoćudnu mu okolinu zaboravljao u školskom radu i čestom „bratimljenju s vilom pjesnikinjom“, te upravo ondje ispjevao svoj znameniti ep „Kohan i Vlasta“ (1868). Nakon toga bio je, pri koncu iste te godine, premješten iz Osijeka u Zagrebačku gimnaziju. Tu je skoro iza toga osnovan časopis „Vijenac“, list za zabavu i pouku, pa je u njem mnogo surađivao i Marković kao pjesnik, prevodilac i kritičar. G. 1870. našao se odjednom bez službe zajedno s Vatroslavom Jagićem, Brateljom i drugim nekim profesorima Zagrebačke gimnazije, a u vezi s poznatim istupom suplenta te gimnazije dra Davida Starčevića.

Ostavši bez kruha, ode ponovo u Beč, da se usavrši u filozofiji. Nakon postignutoga doktorata pozove ga Dežman, kao urednik Vijenca, u Zagreb i dade mu u domovini zarade, predavši mu čitavo uređivanje Vijenca za g. 1872. Za toga je urednikovanja ispjevao dva svoja najbolja djela, tragedije „Karla Dračkoga“ i „Benka Bota“. Nakon pada bana Raucha nastade s promjenom političkih prilika i u Markovićevu životu preokret: dobio je naime opet profesuru u Zagrebačkoj gimnaziji pod jesen g. 1872., a kad se g. 1874. otvorilo hrvatsko sveučilište, postao je prvim profesorom filozofije i prvim dekanom Filozofskoga fakulteta za šk. godinu 1874./75.

Preuzevši univerzitetsku katedru, Marković se, dakako, nije mogao više onako izdašno baviti lijepom književnošću kao dosad. Ali je zato mnogo radio u Jugoslavenskoj akademiji, koja ga je g. 1876. izabrala za svoga pravog člana, pa u Matici Hrvatskoj, koja ga je g. 1877. birala u svoj odbor, a u „Vijencu“ nije se više toliko javljao stihovima, nego poukom i kritikama. G. 1881. izabran je rektorom sveučilišta i narodnim zastupnikom svoga rodnog križevačkog kotara.

Što je sve Marković učinio od g. 1882. do svoga umirovljenja (1909) i nakon toga u saboru i njegovim odborima, pa u Akademiji, u „Matici“ i u „Vijencu“, nije moguće ovdje izbrajati. Dosta je, ako spomenemo, da je njegov rad dostigao 115 djela. Nas ovdje najviše zanima njegovo djelovanje na sveučilištu, a to je bilo opsežno i naporno, jer je Marković od g. 1874. pa skoro do kraja sam predavao i gojio sve grane filozofije. A što je sve prešlo preko njega kao prvoga dekana

Filozofskoga fakulteta, i to u doba, kad su dekan i podvornik bili jedino osoblje dekanatske kancelarije, mislim, da ne treba napose isticati. Koliko se pak brinuo za studente, vidi se po tom, što je bio prvi pokretač osnivanja menze akademičke i što je pored redovnih kolegija stavljao u program svoga rada i posebna predavanja, namijenjena općem obrazovanju svojih slušalaca. Tako se nakanio, videći veliko djelovanje starih klasika na Goethea, na francuske klasike, na Alfierijs i dr., da i u svojih slušalaca na fakultetu (a to su tada bili svi slušači Filozofsko-historijskoga odjela Filozofskog fakulteta) pobudi volju i ljubav za klasičku filologiju. Zato namisli predavati kolegij „O utjecaju klasika latinskih i grčkih na razvoju prvaka pjesnika Evrope“. Ali Marković je i inače rado crpao iz dubokoga vrela klasičnih pisaca, što dokazuju i njegove bilješke u pomenutim kartonima, iz kojih se vidi, da je pjesnik i učenjak, ne samo filozof nego i odličan filolog-grecist, svestrano zahvatao ne samo u oba Homerova epa nego i u Vergilijevu Eneidu.

Koliko su pak cijenili Markovića oni njegovi studenti, koji su ga slušali u doba, kad je bio u najvećem naponu, neka покажу riječi jednoga odličnog učenika njegova pokojnoga profesora i književnika Krste Pavletića, što ih je napisao u naprijed citiranoj knjizi, na str. 224. i d. i na str. 199.: „Sam se sjećam profesora Markovića kao predavača na univerzitetu, s kojim je učenim aparatom sigurno i vješto baratao, strane naučenjake kao premac im ocjenjivao, te im štošta oprezno i obzirno prigovarao bez hvastava isticanja, a svoje mišljenje i znanstveno uvjerenje gvozdenom logikom izgrađivao i zaštićivao protiv svih mogućih navala. I danas se spominjem iz logike njegova plastičnog predavanja o relativnoj vrijednosti poredaba i metafora za znanost i istinu . . . Kako bismo uživali, kad bi nam čitao i objašnjavao Preradovićeve pjesme (na pr. „More“: njegovu strahotu i krasotu, različne vrste ljepote), Mažuranićeva „Smail-agu“ i njegove divote . . . Tko je samo jedamput slušao njegova sjajna, umna i duhovita razlaganja o slikama i kipovima, o „Posljednoj večeri“ Leonarda da Vinci, o Čermakovu „Ranjenom Crnogorc“ i t. d., taj ih ne će za svoga vijeka lako zaboraviti.

Kako smo rado slušali njegova predavanja, tako smo ga još s većim interesom slušali u saboru, gdje je žarko i s uvjerenjem, sa stručnom spremom i s ljubavlju besjedio o svim pitanjima kao stari parlamentarac, a kao filozof i logičar pronicao raščinjao i obarao protivnike doskočice i sofizme“.

Tako su eto mislili o svom profesoru Markovićevi studenti.

Ali Marković nije ni u mirovini mirovao, štoviše: ne samo da je marljivo privodio kraju započete stvari nego je pravio i nove planove, ali oni su, nažalost, ostali nedovršeni, jer mu

je smrt, iza četrnaestdnevnoga bolovanja, prekinula nit života 15. rujna 1914.

*

Po Zeusovu nalogu otpusti božica Kalipsa Odiseja iz svoga rajskog otoka Ogigije. Sagrađivši splav, otplovi Odisej i poslije poduže plovidbe, nadomak feačkoga otoka, jedva se spasi od oluje, koju je dignuo kivni na njega bog Posidon. Nausikaja, krasna kći feačkoga kralja Alkinoja, pomogne mu, te on dođe u dvore Alkinojeve. Tu, dobro primljen, pripovijeda (to će biti u spjevu IX. i d.) svoje čudesne zgode, a onda ga, na njegovu molbu, kralj Alkinoje pošalje lađom na Itaku, u dugo žudenu domovinu.

Istaknimo glavne sastavine, u kojima se očituje ljepota kompozicije.

U kojoj nam situaciji ili prigodi pokazuje pjesnik prvi put svoga junaka glavom? Prvi put pokazuje nam ga, kako uz more sjedi i gleda preko neizmjerne pučine put doma svoga. To je veoma značajan, krasno odabran momenat za prvu pojavu samoga Odiseja. U prva četiri spjeva vidjesmo, kako za Odisejem čeznu žena i sin, i kako sin radi čežnje svoje za ocem zapada i u smrtnu pogibao od zasjedača prosaca, nejačak; a evo sad gledamo Odiseja, kako se preko neizmerja pustoga mora dušom odaziva ženinoj i sinovoj čežnji. Pa gdje je on sada? Otkud čezne k njima? Iz naručja božice Kalipse, iz raja na otoku Ogigiji (upravo rajskim opisuje pjesnik taj otok); odatle čezne Odisej za ženom svojom, za smrtnicom; ni zagrljaji besmrtnice Kalipse ne mogu ga odvratiti, ne mogu ga zauvijek rastaviti od smrtne žene. Tako je ovdje silno istaknuta ljubav muža prema svojoj ženi, kao što je u drugim spjevovima prikazana vjerna ljubav žene prema mužu svome. To etičko čuvstvo jezgra je, duša je svoj Odiseji. To je epopeja spasonosne bračne ljubavi, epopeja obiteljske svetinje i domovinske svetinje.

Uočivši tu svijetlu jezgru epopeje, pada nam od nje jasno svijetlo i na pjesmicu o Aresu i Afroditi (u 8. spjevu) i na onaj, u toj pjesmi, ditirampski usklik Hermov, da bi on i u trostruko jačim okovima, naoči svim bogovima i božicama olimpskim, rado uz Afroditu počivao. Ako Kalipsa i nije Afrodita, božica ljepote, ali je ipak i ona božica, a Odisej nije Hermo, besmrtnik, nego smrtan čovjek, pa se ipak otima ljubavi božice, da se vrati k ženi svojoj. Što je jače istaknut onim Hermovim klikom neodoljiv čar ženske divotne dražesti, to je divnija u čovjeka Odiseja pobjeda bračne ljubavi. Tako ona pjesmica o Afroditi i Aresu nije puka ukrpina, bez nutarnje veze s junakom epopeje i s glavnom njezinom idejom — kako neki filolozi misle — nego je veoma zgodna poetička ilustracija Odisejeva značaja i vladanja. A dade li se iskinuti ona

pjesma iz mjesta, na kojem se nalazi? Zar je nije pjesnik stavio u feački narod, gdje je ona morala nići, t. j. u narod blažena žića, pun svakoga obilja i tjelesnoga goja, pun pjesme, plesa i gimnastičkih igara? Ne će li tu, naravski, nastati i onakvo bakhičko čuvstvo o ženskom čaru? Tko hoće feačkoj zemlji istrgnuti onu pjesmicu, onu zanosnu i zatravnu ružicu, taj joj čupa srce iz njedara. Jest, ona je pjesmica upravo u toj zemlji na mjestu; ona je na mjestu upravo u takvoj epopeji, s takvom osnovnom idejom, koju smo malo prije istaknuli; ona je na mjestu u zemlji, gdje živi Nausikaja, divna djevojka, u zemlji, gdje Nausikaja prva susreće Odiseja brodolomca, da ga miljem svojim zaustavi i odvratí od daljega puta u dom svoj. A pjesma je ona, uza sav svoj bakhički žar, ipak pristojna, kao što je Homer svagda pristojan, nikad ne presežući mjere ljepote, a svagda pazeći etičko čuvstvo, nikad bestidan, svagda jak i zdrav, nikad ni raspušten ni preražnjen.

Još mi je svratiti pažnju na pjesnikovu vještu porabu estetičkoga kontrasta. Poslije blaženoga otoka Oigije s božicom Kalipsom, koja hoće Odiseja zadržati u svom besmrtnom naručju, gledate Odiseja u strašnoj buri morskoj, kako se bori i kako pobjeđuje, jer je srčan, te nikad ne izgubi glave. A poslije te strašne bijede eto vam Nausikaje, uzor-djevojke, u dražesnoj idili; vrisak te djevojke, prestrašene nenadnom pojavom junaka Odiseja, prvi je glas, koji iz obeznanosti k sebi doziva Odiseja, mučenika morske oluje. Nije li to krasan estetički kontrast? I prva je baš Nausikaja, koju jadnik ugleda povraćen ljudskom svijetu: djevojka, koja će mu uzor-ljepotom svoje duše i svega svog dražesnoga bića na neko vrijeme i nehotice zaprijetiti, da mu zakrči dalje pute k domu njegovu.

Pak razmotrite dragost, kako niče i kako se očituje prva ljubav u Nausikaje: kako naravno i kako čedno! A kako je pjesnik, poznavalac srca ljudskoga, milotno istaknuo žensku narav prikazujući, gdjeno Nausikaja, pod zavjesom bojazni, da je ne bi pokudio svijet, kad bi s njom Odisej išao u grad, ljubav mu svoju nehotice odaje govoreći mu: „Rekli bi ljudi, da sebi boga vodim, a da prezirem sve prosce feačke“. Zar tim ne odaje, kako bi Odiseja zagrlila? Pak, lukavica ženska, zašto ga puti, neka mimoiđe oca joj u dvorima i neka najprije klekne pred majku njezinu? Osjeća i sluti ona, što je majka u ljubavnim poslovima kćerinim. A u 8. spjevu gledajte Nausikaju, kako, stojeći kraj dovratnika od dvorane, dugo gleda Odiseja, dok on ulazi na gozbu, i govori mu: „Spomeni se menel!“ A jadnoj, što joj odvrća on? Odvrća joj: „Kao božicu svagda ću te spominjati“. Ništa ona ne prousti na to, ali slutimo, da joj onakvo spominjanje nije dosta, nego da joj ono teško pada na srce. Da bi otac njezin, kralj Alkinoje, sretan bio, kad bi stekao Odiseja za zeta, to mu on sam kaže odmah, čim su nasamo, nudeći mu svoju kćercu i silno blago.

A Odisej? Kako se drži on prema tomu? Do pod sam kraj svoga boravka kod njih nikad ne spominje svoje žene, ni svoje čežnje za njom, nego govori samo o domovini svojoj. Zašto? Srca je samilosna, teško mu je odmah obeznaniti krasnu djevojku. To njegovo vladanje znak je, da i on razaznaje ljubav djevojčinu.

Napokon ističemo, da je pjesnik veoma zgodno odabrao mjesto, gdje će Odisej svoje dosadašnje čudne zgone i nezgone — od Troje do Feačana — pripovjediti. Neznani otoku, koji stoji osamljen na kraju Okeana te se ne druži s ostalim svijetom (samo pjevač feački, bogom nadahnuti, zna već za Odiseja i za daleki svijet) — na tom, velim, osamljenom, od ostaloga svijeta posve udaljenom otoku pripovijeda Odisej svoje čudne jade po svijetu u oči dana, kad će stići žudenoj domovini svojoj. I njemu je, kao da se oprašta s prošlošću svojom, od srca potreba, da mu slika dosadašnjega života pred duševnim okom još jednom prolebdí. Od pripovijeda (a to je u spjevovima IX.—XII.) svoje čudne zgone sjajnu zboru, koga je već prije toga zatekla i zadivila po koja njegova izvrština; takav zbor će biti voljan na posluhu čudesnih zgoda njegovih. Feački je narod uljuden, prijatelj pjesmi, umjetnosti i glazbi; u takova naroda ima prikladnoga osjećanja, da sluša zgone, kakve su Odisejeve. Tako je u svakom obziru zgodno izabrano pozorište Odisejevu pripovijedanju.

Po znatnosti, koju ima Odisejeva pripovijest u cjelokupnoj epopeji, a i u kasnijoj književnoj povijesti, treba da iz te pripovijesti najznatnija mjesta prkažemo potanje.

„Ja sam Odisej“ — tako počinje Odisejeva pripovijest — „Laertov sin; znadu me ljudi po mnogoj mudrini; slava mi do neba siže. (Je li to taština, pa zato, je li interpolacija, kasnija ukrpina?). Iz Itake sam. (Opisavši ukratko položaj i prirodu Itake, nastavlja): Ništa ne vidim na svijetu slađe od zemlje svoje. Mene božica divna Kalipsa zaustavljaše želeći, da joj budem mužem; mene Kirka lukava u dvorima svojim zaustavljaše želeći, da joj budem mužem, ali mi ne pokrenuše srca u grudima nikada. Tako nema nikome ništa slađe od domovine i roditelja, makar on boravio negdje u sjajnim i svakoga obilja punim dvorima, ali daleko od domovine. No slušaj sad, kralju, nesretni moj povratak domu, što mi ga udesi Zeus, pošto od Troje odoh“.

*

Poslije toga za ideju epopeje znamenitoga uvoda. navodi Marković uglavnom čitav sadržaj Odisejeva pripovijedanja govoreći najprije o Kikoncima, Lotofazima i strašnom gorostasu Polifemu, a onda o čuvaru vjetrova Eolu, ljudožderima Lestrigoncima, strašnoj Kirki i o Odisejevu polasku u podzemni svijet. Sve su te pripovijesti iznesene u Markovića vrlo lijepo

i toplo, ali nisu sve u neposrednoj vezi s temom, što smo je gore postavili. Zato ćemo ovdje od svega toga potpuno iznijeti samo jedan prizor iz podzemlja, prizor, u kojem se prikazuje, Odisejev sastanak s majkom (jer ga je Marković povezao s Nausikajom), a o ostalim stvarima, smatrajući ih kao dobro poznate, dat ćemo samo glavne dijelove Markovićeve komentara:

*

U to se pojavi duša majke Odisejeve, koju je bio kod kuće živu ostavio. Suzan je gleda, a ona šuti. Kad eto pristupi duša proroka Tiresije te mu govori: „Što si došao, nevoljniče, s bijeloga dana, da gledaš mrtve i poljane užasa?“ Srknuvši nato žrtvene krvi, proriče mu prorok, da će mu težak biti povratak domu, jer da se Posidon na nj ljuti radi Polifema, ali da će ipak prispjeti u dom, ako na Trinakriji, gdje pasu Helijeva stada, umjeri sebe i drugove svoje. Ako taknu ta stada, propast će svi, a on, ako i utekne živ, kasno će se vratiti domu, u tuđoj lađi, nesretan i bez drugova, a u domu će naći tugu i žalost, naći će bijesnike ljude, koji mu rasiplju kuću i ne prestaju prosidbom napastovati ženu njegovu bogoliku. (Istaknut ću usput, da je veoma značajno, što Odisej u svom pripovijedanju prvi put spominje svoju ženu u ovom hadskom prizoru — kolik je to psihologijski ustuk nadi slušateljice njegove, djevojke Nausikaje!).

Odisej potuži se Tiresiji, da mu eno majka nijema sjedi, pa po njegovoj uputi učini, kako će mu moći pristupiti majka. I prepoznavši majka Odiseja, govoraše mu, jadajući, ove riječi: „Sinko dragi, kako dođe, još živ, u ovaj noćni mrak? Teško je ovo gledati živu; strašne su vode i rijeke i neprohodni je Okean sprijeda. Dolaziš li od Troje sada istom? A ne bi još u Itaci, niti vidje ženu u dvorima?“ Odisej će na to: „Majko, nevolja me amo u Hadov dom nagna, da pitam Tiresiju, jer još ne vidjeh Ahaje ni zemlje naše; beskrajnim vijan jadom lutam, otkad samo bio pošao put Troje. Ali reci mi, majko, kako se upokoji? Od duge li boljetice ili od prijeke i blage? Za oca mi reci i sina, što no sam ih ostavio u domu: je li još žezlo u njih, ili ga preuze drugi misleći, da se ja vratiti ne ću? Reci mi i o ženi, kako ona misli za me; da li ostaje u kući sa sinom ili ju je koji već odveo domu svome?“ Majka mu odvrća: „Još je u dvorima ona, srca stanovita; i puna je jada, dan i noć za tobom plače. Još nitko ne preuze žezla, još Telemah redi kraljevsko tvoje imanje. A otac ti nikad ne dolazi u grad; zimi spava uz ognjište u pepelu, jedno odjeven; ljeti spava u polju, uzdišući za tobom, a i starost ga tišti. Tako umrijev i ja: ni od duge boljetice ni od prijeke i blage, već od čežnje za tobom i od straha za tebe, sinko dragil!“ Reče majka, a Odisej, potresen silnom čežnjom, htijaše zagrliti dušu pokojne majke. Triput se vinu

za njom, da je zagrli, triput mu ona iz ruku izmače kao sjena pusta i san, te mu jače stisnu srce sjeta, i on začu: „Majko, zašto ne dočekaš sina u naručje svoje, da si i u Hadovu domu, grleći se rukama čvrstim, srca olakšamo od tuge obeznavalice! Ili mi je Persefona prikazu ovu poslala, da još dublje u tugu i nevolju propadnem!“ Ali njemu će majka: „Sinko jadni, ne vara te Persefona, nego takav je zakon smrtnicima, kad povenu. Čežnja više ne sastavi kosti i mišica, nego plamen sve to uništi, čim se od bijelih kosti život odijeli. Samo duša kao san odleti i odlebdji. Sad se hitno vraćaj k bijelome danu, a to pamti sve, da znaš kazati ženi svojoj“.

*

Uto navriješe duše žena i kćeri prvih junaka: dođoše Tira, Antiopa, Alkmena, Edipova majka Epikasta, Hlorida, Leda, Ifimedijska, Fedra, Arijadna i mnoge druge. Tu bi želio prekinuti Odisej, ali na molbu kralja i kraljice nastavlja svoje pričanje dalje i najprije spominje duše poginulih bojnih drugova. Prvo i prvo govori o duši Agamemnonovoj i bolima, što mu ih zada strašna njegova žena Klitemnestra, onda o duši Ahilejevoj, koja se mnogo zanima za sina svoga Neoptolema i oca Peleja, pa o dušama drugih junaka, koje redom dolaze k njemu i kazuju mu svaka svoju kob. Zatim pripovijeda o sudiji Minosu, o Tantalu i Sisifu, o Heraklu, o svom brzom izlasku iz Hada i ponovom dolasku ka Kirki. Pošto je još ispričao sve, što je doživio na svom putovanju od Kirke do Kalipse (Sirene, Skila i Haribda, Helijska goveda), završi Odisej pripovijest svoju⁴⁾.

*

Svi u dvorani kraljevoj mukom muče i začarani još osluškuju. Napokon kralj Alkinoje pozove sve slušaoce, neka još obilnije darove spremu gostu za sutrašnji odlazak. Sjutradan snesoše darove u lađu, određenu za Odiseja, a o zalasku sunca dođe čas Odisejevu odlasku, te on govori kralju: „S mirom me puštajte sada. Bozi mi nasporili put, da nađem doma ženu u poštenju i prijatelje u životu. A vi bili na svaku sreću svojim ženama i djeci dugo i dugo; blagoslovni bozi dali vam krepost i zdravlje, i nikad ne palo zlo na vaš narod“. Nato žrtvovahu žrtvu, a Odisej, pružajući kraljici Areti zlatnu kupu, reče: „Zdravo ostaj zauvijek, kraljice, dok blaga starost i smrt, svima suđena ljudima, tiho ne domili k tebi. Ja odlazim domu svome, a ti se raduj ovdje u dvorima djeci, narodu i vojnu Alkinoju“. Ode, i s njim putni drugovi, k obali morskoj. Ukrcavši se, zaploviše, a Odisej zaspao blagim snom te mirno spava. Kako ne može ni jastreb, hitra ptica, letjeti,

⁴⁾ Taj je odlomak donesen, sveže radi, u vrlo skraćenu obliku iz opširnoga Markovičeva teksta.

tako siječe brod po moru, noseći junaka, mudročću slična bogovima, koji je toliko ljutih pretrpio jada i u ratu i na moru, a sada, u zaboravi jada svojih, mirno spava. Danica svanu, a oni nadomak Itake, i lijepo položiše Odiseja na obalu, na obalu domovinsku, i sve spremljene mu darove staviše do njega — a on mirno spava.

*

Osvrnimo se sada na tu skupinu od četiri povezana spjeva: knj. IX.—XII. Estetičko značenje i zamašnost čudnih Odisejevih zgoda u cjelokupnoj epopeji očituje se sama sobom čitaocu estetički tankočutnu. Te su zgode potrebna ilustracija glavnoj ideji epa, t. j. obiteljskoj i domovinskoj svetinji. U Hadu, u dvorima vječnoga mraka, najsvjetlije sja ona svetinja; ona silazi i u taj mrak, ona ni u njemu ne gasne: blaženstvo i vrednoća ljudskoga života, t. j. ljubav među ženom i mužem, među djecom i roditeljima očituje se i dolje u vječnom mraku. Zar nam to ne kaže divna pojava majke Odisejeve u Hadu, ta gotovo najganutljivija slika čitave epopeje? Zar nam to isto ne kaže Agamemnon, razgovarajući u Hadu s Odisejem i pripovijedajući o nevjernoj ubojnici — o ženi Klitemnestri i o vjernoj ženi Penelopi, o svetim čuvstvima, štono vežu oca i djecu, ženu i muža, i o užasnoj rugobi ženine neljubavi prema mužu svom? Doista, u Hadu podiže nam se nad crnim mrakom nevjere Klitemnestrine divna slika vjerne Penelope.

Ali epopeja o Odiseju ne bi prikazivala svu obiteljsku svetinju, da nam prikazuje samo ljubav muža i žene, sina i oca. U potpunoj slici obiteljske svetinje nije mogao izostati prikaz majčine ljubavi, najjače, najsvetije: zato se i prikazuje pojava Odisejeve majke u Hadu. Koliko on žudi zagrliti sjenu njezinu, sjenu majke, koja je umrla od čeznuća za njim! Najuža sveza toga prizora u Hadu, koji pokazuje majku Odisejevu i Agamemnona, s glavnom idejom epopeje posve je očita.

Ali je očita sveza i ostalih prizora u Hadu s glavnom idejom: Elpenor moli Odiseja za ukop svoga mrtvog tijela, kako to zahtijeva mnogobožno vjersko osjećanje Homersko, koje probija ne samo u prikazivanju Hada nego u svoj Odiseji, a napose u svoj pripovijesti Odisejevoj, gdje jesnim, a gdje niječnim načinom... Ali prikaz Odisejeva pohoda u Had vrši još jedan zadatak u cjelokupnoj kompoziciji Odiseje. Riječi, što ih Odisejeva majka kaže o Hadu, pa Ahilejeve riječi, štono ih odvraća na Odisejevu pohvalu, da je on (Ahilej) i tu vođa i prvak među svojim, t. j. riječi Ahilejeve: „Volio bih u svijetu težačiti kao prosjak negoli ovdje sjenama vladar biti“, očituju starohelensko shvaćanje života onkraj groba. Taj je život Helenu pusta, tužna sjena, a pravi mu je život samo život na ovoj zemlji, život na bijelom svijetu. Takvo je mišljenje jedna značajna crta helenizma. Helen uživa svom dušom svijetlo dana

i sve dražesti njegove, a smrt podnosi teško, jer ne zna utjehe protiv nje. Prema takvu shvaćanju prekogrobnoga života sja u epopeji nad tužnom i sjetnom slikom Hada to jasnije vedrina svjetskoga uljuđenog života, obiteljska ljubav i sreća, domovinska radost i briga. Osim toga je u epopeji u opreci slika Olimpa, vedroga stana vječnih blaženika, sa slikom Hada, a u prikazivanju zemaljskoga ljudskog života milotne slike sa strašnima: u opreci je život divljih, neuljuđenih, samotnih, samoživih ljudi, ukratko život barbara sa životom prosvjećenih ljudi. Širom svega tog svijeta prošao je Odisej, te se usred sveopće slike svijeta izdiže slika obiteljske i domovinske svetinje kao jedinoga zakloništa, u kojem može čovjek sve svoje bistvo spokojno i sretno sačuvati i usavršavati.

Uz Kirku, Kalipsu, Skilu i Haribdu, uz Klitemnestru i Helenu jasniji je značaj Nausikaje i Penelope. Uz ljudoždera Polifema i Lestrigonca Lama, uz vječne prokletnike u Hadu jasniji je značaj Odiseja i Telemaha. Tako Homer kontrastom najbolje ističe značaj glavnoga junaka i glavne junakinje. Ali estetički kontrast ne izlazi u Odiseji ishitren i prisiljen, jer Homer postavlja suprot glavnoj osobi čitav niz različitih značaja, od kojih svaki ima svoje osobine, pa tako izlazi vjerojatna i živa cjelokupna slika ljudskoga života.

Napose treba da istaknem Odisejevo drugovanje s Nausikajom. Na odlasku s feačkoga otoka Odisej se oprašta s kraljem Alkinojem, oprašta se napokon i s kraljicom Aretom, ali se ne oprašta s Nausikajom — ona nam je kao nestala iz vida. Razdirači Odiseje mogli bi uskliknuti: „Evo opet jednoga dokaza tome, da je Odiseja skrpana, jer da je ona jedinstvena kompozicija jednoga pjesnika, ne bi on bio, prikazujući Odisejev odlazak, zaboravio Nausikaje, pošto je prije bio prikazao jasne znakove njezine ljubavi, koja se budi prema Odiseju, i izričnu želju oca njezina, da bi stekao Odiseja za zeta svoga“. Ali se ne može razložito tvrditi, da je pjesnik zaboravio Nausikaju u prikazu Odisejeva odlaska. Sjetimo se, da Nausikaja stoji kraj dovratnika od dvorane, dok Odisej pripovijeda svoje čudesne putne zgode. Spomenimo se posljednjega domjenka njihova, koji bijaše prije njegove pripovijesti, a u kojem ona njemu reče: „Spomeni se mene“, a on joj odvrati: „Kao božice svagda ću se tebe spominjati“. To je posljednja crta, kojom nam pjesnik upravo prikazuje drugovanje Nausikaje i Odiseja. Ali postavivši Nausikaju kraj dovratnika od dvorane kao slušateljicu Odisejeva pripovijedanja, pjesnik nuka našu fantaziju da gleda Nausikaju do kraja Odisejeve pripovijesti kao slušateljicu njegovu, koja stoji kraj dovratnika od dvorane, gleda na nj i oka ne odvodi od njega. Fantazijom slutimo i ono, čega nam pjesnik ne kazuje o Nausikaji, naime kako li ona sućutnim srcem prati junaka u svim bijedama, o kojima on pripovijeda, a kakav joj napokon jad na srce pada, kad čuje prvi put nje-

gove riječi, da on vruće čezne k svojoj domovini Itaci, čezne k svojoj — ženi Penelopi. Vrlo je umno pjesnik stavio takvu slušateljicu u prizor Odisejeva pripovijedanja. Tim je to pripovijedanje natkao na zlatnu žicu najnježnijega, najživljeg suosjećanja, Nausikajina suosjećanja, kojega, istina, pjesnik izričekom ne napominje, ali se ono estetički tankočutnu čitaocu očituje samo sobom. Odisej, pripovijedajući svoje čudne zgode, prvi put spominje svoju ženu, kad pripovijeda svoj razgovor u Hadu s majkom Antiklijom i s Agamemnonom. Takvo Odisejevo spominjanje svoje žene silno se moralo — kako pomišljamo — kosnuti njegove slušateljice Nausikaje. Takva junaka, koji je sišao u Had, junaka, za kojim gine žena Penelopa, divno uzveličana Agamemnonovim riječima i riječima pokojnice majke njegove, nevina djevojka Nausikaja jamačno gleda — kako mi pomišljamo — kao heroja, kome se ona samo diviti može, ali ljubavi je njezinoj postao nedosežan. Junak, kome je bilo svladati onakve strahote na beskrajnom moru, onakvo divljaštvo ljudoždera, onakve zatravne božice i čarobnice i onakve užase vječnoga mraka hadskoga, da se probije do svoje domovine i do svoje žuđene žene, takav će junak zasjeniti Nausikajine oči kao veličajno žarko sunce, na kojem mora nježna ljubav slabašne djevojke iščeznuti kao skromna rosa. Kako ne će Nausikajina nada, koja je bila proklijala u njezinu srcu, uginuti pod dojmom herojevih čudesnih zgoda i njegove neodoljive čežnje za ženom, za tim uzorom pregornoga ženskog srca? Jamačno nam zato pjesnik odmiče iz očiju Nausikaju, t. j. ne prikazuje nam Nausikaje u prizoru Odisejeva oprostaja od feačke zemlje. Nausikaja je pred Odisejevim i pred našim očima prelebdjela kao mileni san, koji i njemu i nama ostaje u dragoj uspomeni. Što bi pjesnik učinio od Nausikaje, da je pokaže pri Odisejevu oproštaju? Zar bi je imao prikazati nesretnom, očajnom, kako rida u plaču, ili pače, kako si skončava život? Ovako bi Nausikaja izišla sentimentalna, romantična, ali takva ne bi dolikovala starodavnoj epskoj poeziji. Doličnije je zdravoj, naravnoj poeziji Homerskoj, što nam pjesnik nije prikazao Nausikaje pri odlasku Odisejevu, nego nam ju je ostavio pred očima naše fantazije u onoj slici, kako, stojeći kraj dovratnika od dvorane, gleda junaka i govori mu: „Spomeni se mene“, a on joj odvrća: „Kao božice vazda ću se tebe spominjati“. To je prema naravi Homerske poezije najljepši i najzgodniji oproštaj Nausikaje s nesuđenim joj Odisejem.

Ne će biti zгорега, ako ovdje prikažem, kako je veliki novovjekovni pjesnik, uza sve svoje nastojanje, da se povodi za klasičnim helenizmom, preobrazio Homerov prikaz Nausikajina drugovanja s Odisejem u sentimentalnu tragiku. A učinio je to tako, da je onakve primisli, koje rekosmo da čitalac Odisejeve pripovijesti može iz svoje fantazije nadovezivati, doista

izveo dramatički do kraja. Goethe u svom spisu „Put po Italiji“ (cjelokupna djela u izdanju Kurtzovu, X. svez., str. 256.—258.) piše ovako: „Sve to više svladavaše me želja, da divne sicilske krajeve, koje sam motrio — ono more, otoke, luke — oživim dostojnim pjesničkim licima i da sastavim pjesničku tvorinu, kakve dotad još ne bijah izveo. Jasnost neba, čuh od mora i zračni dah, koji spajaše brda, nebo i more gotovo u jedan elemenat, sve to raspirivaše moju želju, te se sav podavah, premilom dojmu toga tuđeg svijeta, šeući po krasnu javnu vrtu među cvjetnim živicama od oleandra, pod sjenama rodnih naranča i čitruna i drugoga, neznanog mi drveća i grmlja. Držeći, da ne bih mogao naći boljega komentara Odiseji od te žive okoline, nabavih egzemplar Odiseje i čitah je na svoj način s navjerojatnim užitkom. To me čitanje potičaše na samotvorne pjesničke zamišljaje, koji me sve to više osvajahu i napokon me posve presvojiše. Tako zamislih, da Nausikajine zgode prikažem tragedijom.“

Ubrzo smislih osnovu za tu tragediju. Glavna joj ideja bijaše ta, da u Nausikaji prikažem vrijednu djevojku, koje srce nastoje osvojiti mnogi mladići, a ona, ne očitjevši naklonosti prema nijednome, sve prosce odbijaše, ali joj najednom pokrene srce čudni tuđinac Odisej, te se ona, odavši prenatrpanom izjavom svoju ljubav prema njemu (dotle je jednako u Odiseji), zaplete u tragičnu nevolju (to je Homerovu prikazu dodao Goethe). Tu jednostavnu glavnu radnju namislih iskititi obilnim sjajem podređenih motiva i navlastito potanjim, doličnim i značajnim prikazom mora i otoka.

Prvi čin započinje se loptanjem Nausikaje i njezinih družica kraj morske obale. Tu ona iznenada upoznaje neznana junaka Odiseja, a njezino nećkanje, da bi sama glavom vodila tuđinca u grad, odaje prvi zametak njezine ljubavi. (Očito je — dodajem ja — glavni sadržaj prvoga čina Goetheova udešen posve po Homerovu prikazu).

Drugi čin prikazuje Alkinojev dom i Nausikajine prosce, a završuje se dolaskom Odisejevim u taj dom. (I taj, drugi čin Goetheov podudara se u jezgri s Homerovim prikazom).

Treći čin sav smjera na to, da iznese na vidjelo znamenitost čudesnoga vratolomca, svjetskoga putnika Odiseja. Dijalognim načinom pripovijeda Odisej svoje vratolomije (dotle je Goetheov treći čin udešen po Homeru, ali dalje nije), koje se raznih njegovih slušalaca vrlo različito doimaju. Tijekom toga dijalognoga pripovijedanja raspiruju se strasti, a napokon krepko probije živa samilost Nausikajina za tuđinca, sve to više raspaljivana milinom njegova bića i mrskom suprotivštinom nekih Feačana prema njemu. (U ovakvu trećem činu Goetheovu dramatski su upotrebljene onakve primisli o Nausikaji, kakve prije iznesoh).

U četvrtom činu odlikuje se Odisej u junačkim igrama (i to je po Homeru, primjećujemo mi, a ono dalje nije) — koje se igraju izvan pozornice — svojom hrabrošću, dok na samoj pozornici žene (poglavito Nausikaja i njezina mati gledaju iz dvorane, što no je prikazuje pozornica, i sućutno prate tečaj junačkih igara vani pred dvorom) — dok, ponavljamo s Goetheom, na samoj pozornici žene daju oduška svojoj prijazni, svojoj nadi i svim nježnim osjećajima. Kako tuđinac redom stječe lovorike u junačkim igrama, tako Nausikaja sve to jače očituje svoju ljubav za nj, ne mogući odolijevati srcu i susprezati ga, pa se time posve izloži prikoru i osudi svojih zemljaka, neuslišanih svojih prosaca. (Valjda bi se ovdje imao završavati četvrti čin — čega Goethe ne naznačuje — pa bi onda peti čin sastavljalo ono, što Goethe dalje ovako kaže): Odisej, koji je, pola kriv, a pola nekriv, uzrok svemu tomu, mora napokon očitovati, da mu se dijeliti i odlaziti u Itaku, a dobroj djevojci Nausikaji ne ostaje drugo, nego da se u petom činu ubije“.

Goethe je i ovdje nadovezao na Homerov prikaz tragičan razvoj i završetak Nausikajin. Tom napomenom iz Goethea htjedoh potvrditi, da čitaoca, koji srcem i fantazijom prati Homerov prikaz Odiseja kao pripovjedača na Alkinojevu dvoru (slušana i od Nausikaje), fantazija naravnim načinom navodi na zamišljanje bolnih pa onda prijegornih čuvstava u Nausikaje, koja je bila prva u feačkoj zemlji upoznala divan lik Odisejev i odmah se srcem uža nj privila. Što Goethe dalje piše o svojoj osnovi za tragediju Nausikaje, to ne spada u savez našega razmatranja, te ovdje izostavljam i stavljam u bilješku⁵⁾.

Tim riječima završuje Marković svoje prepričavanje i komentar o Odisejevu boravku kod Feačana i prelazi na dalje estetičko tumačenje Odiseje, i to na analizu slijedećega skupa od četiri knjige: XIII.—XVI.

Zagreb.

N. Majnarić.

⁵⁾ „U toj kompoziciji“ — kaže Goethe — „ne bijaše ničega, što ne bih mogao po vlastitom iskustvu naravno i istinito prikazati. Sam putnik, sam u pogibli, da pobudim čuvstva, koja su mogla, ako i ne završiti se tragički, a ono ipak postati dosta bolna, pogubna i štetna; sam u prilici, da u velikoj daljini od domovine na zabavu društva živo pripovijedam o dalekim neznanim stvarima i putnim vratolomijama, o svijetu i o ljudima, pa da me mladež gleda kao poluboga, a odrasli kao lašca, i da me susreće mnoga nezaslužena prijazan, mnoga nezaslužena protivština. Takav sam se ja pribijao k onoj svojoj osnovi s tolikim žarom, da sam radi nje prosanjario svoj boravak u Palermu, dapače i ostali dio svoga puta po Siciliji. Stoga me i nisu nimalo tištile sve putne nelagod, jer sam na onom preklasičnom tlu osjećao tolik pjesnički zanos, da sam u njem mogao sve, što sam iskušao, što sam vidio, što sam opažao, što sam susretao, sabirati i pohranjivati u milu posudu (u namišljenu tragediju). Ali po svom običaju nisam gotovo ništa od toga zapisivao, nego sam najveći dio potanko i do kraja izradio u pameti; u njoj je sve to, natrag potisnuto drugim poslovima, ostalo zakopano tako, da mi se sada od svega toga samo površna i slaba u pomena pomalja na vidiku“.

INHALT

N. Majnarić: NAUSIKAA

(Auszug aus dem ästhetischen Kommentar Franjo Markovičs)

In der literarischen Hinterlassenschaft des Dichters, Akademikers und Professors Franjo Marković, die im „Institut für Literatur“ der Süd-slawischen Akademie in Zagreb aufbewahrt wird, befindet sich auch ein gewisser Teil seiner akademischen Vorlesungen. Die wertvollsten Stücke dieser Handschriftensammlung sind wohl diejenigen, die seine ästhetischen Kommentare zu Homers Ilias und Odyssee enthalten. Vom Wunsche geleitet, wenigstens das Kostlichste und Originellste von diesen interessanten Bemerkungen der Vergessenheit zu entreißen, stellt hier der Verfasser des obigen Aufsatzes Markovičs Darlegung vom Gegenstand der Nausikaa dar.

Das Zeichen der sich entflammenden Liebe sieht Marković in der Bedenklichkeit des Mädchens, nicht selbst den Odysseus in die Stadt zu führen, was auch klar aus ihrer Rede ersichtlich ist: „Die Leute möchten sagen, die uns begegnen, ich führe mir einen Gott, den ich erlöhnet habe, und verachte alle phäakischen Freier“. Und wiederum, warum dringt sie in ihn, die Schlaue, er solle an dem Vater vorbeigehen und sich zuerst an ihre Mutter wenden? Sie empfindet wohl und ahnt, was die Mutter in Liebesangelegenheiten der Tochter sei. Im achten Gesang wieder, als Odysseus zum feierlichen Mahle geht, steht sie an der Pforte des Saales, betrachtet ihn wundernd und sagt: „Gedenke mein!“, er aber antwortet ihr: „Wie einer Göttin werde ich dein immerfort gedenken“. Darauf erwidert sie nichts, wir ahnen aber, daß solch ein Gedenken ihr nicht genügt und es ihr aufs Herz schwer fällt. Daß ihr Vater, der König Alkinoos, glücklich wäre, den Odysseus zum Eidam zu bekommen, sagt er es ihm unter vier Augen selbst und bietet ihm die Hand seiner Tochter nebst reichem Besitze an. Odysseus aber, wie benimmt er sich dabei? Fast bis zum Ende seines Aufenthaltes bei ihnen erwähnt er mit keinem Wort weder seine Gemahlin noch seine Sehnsucht nach ihr; er spricht nur vom Vaterland. Warum? Weil er mitleidigen Herzens ist; es fällt ihm schwer, die Hoffnungen des schönen Mädchens gleich zu vernichten — ein Zeichen dafür, daß auch er die Liebe des Mädchens wahrnimmt.

Als Odysseus nach dem Mahle über seine Person und Schicksale Auskunft erteilt, steht Nausikaa, nach Markovičs Vermutung, weiter an der Pforte des Saales, wo sie der Dichter vor ihrer letzten Zusammenkunft mit Odysseus stellte. Damit regt aber Homer unsere Phantasie an, indem er uns zwingt, Nausikaa bis zum Ende dieser Erzählungen dem Fremden lauschend und ihn mit unverwandten Augen anblickend zu sehen. Mit Hilfe der Einbildungskraft ahnt der ästhetisch feinfühlende Leser auch dasjenige, was ihm der Dichter von Nausikaa eben nicht sagt, wie sie nämlich den Helden in allen seinen Kämpfen und Gefahren, über die er berichtet, mit tiefem Mitleid begleitet. Welch ein Kummer packt endlich ihr Herz, als sie aus seinen Unterweltsgeschichten zum erstenmale erfährt, daß er verheiratet ist (XI 117, 177 ff., 441 ff.) und sich nach seiner Gemahlin heftig sehnt! Unter dem Eindruck dieser Sehnsucht und jener Gefahren, die der Held zu überwinden hatte, um sich ins Vaterland und zur Gattin durchzudrängen, wird die im Herzen Nausikaas hervorgekeimte Hoffnung zunichte. Solch einen Helden sieht wohl das keusche Mädchen von nun an wie einen Heros, den sie nur loben und preisen kann, der aber ihrer Liebe unerreichbar geworden ist. Er wird ihre Augen beschatten wie das glühende himmlische Licht, in dem die zärtliche Liebe des bescheidenen Mädchens wie ein kleiner Tau verschwinden soll.

Das ist wohl die Ursache, weshalb uns der Dichter Nausikaa bei der Abfahrt des Odysseus als nicht gegenwärtig darstellt. Während näm-

lich Odysseus dem Alkinoos, der Arete und den anderen Phäaken mit innigem Danke für ihre Freundlichkeit Lebewohl sagt, ist die reizende Jungfrau die einzige, die nicht dabei ist. Sie flog vor den Augen des Odysseus und nicht minder vor den unsrigen wie ein süßer Traum durch, ihm und uns in angenehmer Erinnerung bleibend. Was sollte der Dichter eigentlich mit Nausikaa anfangen, wenn er sie bei dem Abschied des Odysseus zeigen wollte? Sollte er sie unglücklich, verzweifelt, weinend oder sogar sich entleibend vorführen? Sie würde dadurch zwar sentimental und romantisch ausfallen, entspräche aber in dieser Form keineswegs der alten epischen Poesie. Der gesunden und natürlichen homerischen Poesie entspricht es gewiß besser, Nausikaa bei der Abfahrt des Odysseus nicht vorzuführen, sondern sie vor den Augen unserer Phantasie in jenem Bilde zu lassen, wie sie, an der Pforte des Saales stehend und den Helden betrachtend, redet: „Gedenke mein!“, und er erwidert ihr: „Wie einer Göttin werde ich dein immerfort gedenken“.

DE ἀπαξ εἰρημένῳ CLAVIGER i. q. GUBERNATOR

Vox sane Ovidiana composita *claviger* his locis atque significationibus invenitur:

Primum, a *clava* et gerere: a) de latrone *Peripheta*, Vulcani filio (i. q. κορυήτης, v. Thes. L. L.) Ov. M. VII 437; b) de *Hercule* Ov. M. XV 22; 284; F. I 544; IV 68; Ibis 253; a quo Sil. It. III 14 (sc. Hercules Gaditanus; sed codd. nonnulli habent corniger, v. ed. L. Baueri).

Secundum, a *clavis* et gerere: c) de *Iano* Ov. F. I 228 (cf. 99) et inde Publil. Optat. Porfyr. carm. 18, 29 (ed. L. Müller); d) de Petro apostolo saepissime (locos antiquissimos v. in Th. L. L.; in MA. v. Ducangii Gloss.: 1. *claviger* „s. Petrus, cui Ecclesiae claves commisit Christus“; cf. etiam 2. *claviger* „qui cellae vinariae praeest, idem qui buticelarius).

At tertium *claviger*, a *clavus* „navis gubernaculum“ (s. potius „quo regitur gubernaculum“, Isid. orig. 19, 2, 12) et gerere, i. q. gubernator, habes nunc in *Francisci Natalis* nostratis carm. 31, 137 s. (meae editionis¹):

Firma satis fuerat quondam Pagaseia puppis:

Fracta sub aequoreis haec tamen isset aquis,

Ordine *clavigeri* si non prudentia *Tiphis*²)

Vela daret, tumidis exsinuanda notis.

¹) Qui intra fere annos 1490—1540 Spalati carmina condebat.

²) Gen. *Tiphis*: sive *synhizesis* e *Tiphyis*, sive *Tiphys* legendum (cf. *Cotyis*, *Coty*; Tac. ann. 2, 67; gen. *Atys*, *Othrys* ap. *Probum*: Th. L. L. *Onomasticon*; *Georges*, *Lexikon* d. lat. Wortformen, s. v.; R. Kühner, *Ausführliche Grammm.* d. lat. Sprache³, Hannover 1912, I 363 No. 3.

Clavigeri hoc pede dictum habes in: Ov. M. XV 284; Ibis 253; Sil. It. III 14; Porfyr. 18, 29. Atqui *Tiphys* sexto in pede: Val. Flacc. III 37; 259; 483; V 25 (*Tiphyn*).